

La Baronia de Sant Oïisme

“A Baronia, el llop hi fa niu i la guineu hi cria”

Dr. Francesc Fité Llevot

Professor emèrit de la UdL

La Baronia de Sant Oïisme
In Baronia, the wolf makes its nest and
the fox breeds there

RESUM: El poble de la Baronia de Sant Oïisme està integrat a l'actual municipi de Camarasa. Se situa dalt d'un turó, damunt el riu Noguera Pallaresa, abans d'entrar al congost de Terradets davant la vall d'Àger. Gairebé és buit gran part de l'any, però conserva un patrimoni excepcional al voltant de l'església romànica de Sant Bartomeu (segle XI) i l'antic castell de Sant Oïisme, del qual es conserven mur i una torre rodona restaurada. La seva història és una veritable crònica de les terres altes de la Noguera.

Abstract: The village of Baronia de Sant Oïisme is part of the current municipality of Camarasa. It is located on a hill above the Noguera Pallaresa river, before entering the Terradets gorge facing the Àger valley. It is almost empty for much of the year, but it preserves an exceptional heritage around the Romanesque church of Sant Bartomeu (11th century) and the old castle of Sant Oïisme, of which a wall and a restored round tower are preserved. Its history is a true chronicle of the highlands of the Noguera region.

PARAULES CLAU: Noguera, castells de la Noguera, Baronia de Sant Oïisme, Camarasa

KEYWORDS: Noguera, castles of la Noguera, Baronia de sant Oïisme, Camarasa

Repàs històric

El poble de la Baronia formava part de l'antic municipi de Fontllonga, actualment integrat al municipi de Camarasa, i comprenia els llogarrets de Fontllonga, Sant Oïme, l'Ametlla del Montsec, Figuerola de Meià, la Maçana, Oroners, Rúbies i Sant Just. Val a dir que el topònim Sant Oïme és una corrupció de Santa Eufèmia, que hauria estat el topònim primitiu.¹ El poble, dalt d'un tossal, s'assenta ni més ni menys que sobre un banc de corall fossilitzat que va formar part de l'antic mar que cobria tot aquest territori, i comprèn bona part de la vall d'Àger, on es mostren restes fòssils de la platja² que hi va haver. Aturonat (encastellat), manté l'organització primitiva dels temps medieval, a l'inici de l'època feudal, quan la població tendia a agrupar-se al costat de castells o fortificacions de menys entitat.³ El nucli de població actual el formen nou cases, tot i que el 1966 ja només hi vivien tres famílies.

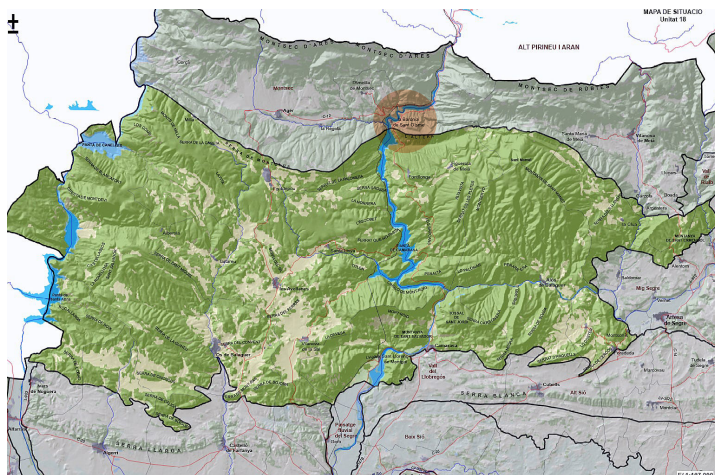

Figura 2. Mapa de la comarca Noguera. El veïnat de la Baronia de Sant Oïme es situa a la riba del Noguera Pallaresa, davant de la serralada del Montsec en un extrem de la vall d'Àger i en els límits de la zona dels Aspres de la Noguera.

La primera referència a Santa Eufèmia és de l'any 1095, quan Guillem, fill de Guillem Guitart de Meià, va confirmar al monestir de Santa Maria de Meià les esglésies que inicialment van constituir la seva dotació.⁴ El monestir l'havia fundat el seu avi Guillem I de Meià l'any 1040, i a la dotació del lloc hi figurava com a "Santa Hismia o Santaymia". Endemés, el topònim Santa Eufèmia consta en una deixa que el 1099 es va fer a Santa Maria de la Seu d'Urgell i que consistia en un molí que hi havia al castell de *Sancte Eufemie*, a Pontvedre.⁵

Al segle XIV, el poble tenia sis focs i pertanyia a Berenguer Josa, donzell, també possessor de Sant Just, prop de l'Ametlla del Montsec, ja a l'extrem de la vall d'Àger, al marge esquerre de l'anomenat riu Fred que desaigua a la Noguera Pallaresa, i actualment directament a l'embassament de Camarasa.⁶ Sobre aquest llogarret, es pot consultar el relat de l'excursionista Joan Roig i Font (ROIG 1923, 210).⁷ El nombre de focs suara esmentats

consten al fogatjament demanat a les Corts de Cervera el 1381⁸ —recordem que al segle XIV, segons alguns autors, l'antic municipi de Fontllonga va passar a formar part del Marquesat de Camarasa.

Figura 1. Vista general del meandre del Noguera Pallaresa on es troba la Baronia de Sant Oïme, en mig d'una privilegiada panoràmica (Foto ECSA-M.Catalán/Enciclopèdia Catalana)

Josep Lladonosa situa el 1330 com l'any de l'annexió de la Baronia de Sant Oïme al Marquesat de Camarasa (LLADONOSA 1974)⁹. Tot i això, sembla que no hi ha constància documental fins al 1426, quan el rei Alfons IV va vendre el lloc a Nicolau Gralla, draper de Lleida, juntament amb altres castells i jurisdiccions, i que consta com a "Santa Sosimia"¹⁰. Ja al segle XVII, a la vegueria de Balaguer apareixen com a "Oroners, de Baró" i "Santuisme de baró",¹¹ i l'any 1831, com a "Oroners" i "Sant Oïme", propietat de la família Sobies (ROCAFORT 1914)¹².

Quant al castell de Sant Oïme, no tenim constància quan va passar dels Meià a altres mans, emperò el 1193 ja no consta entre els béns de Guillem III de Meià i el 1379 apareix formant part dels béns de

Jaspert d'Alçamora, qui aquell any rep llicència de Pere el Cerimoniós per construir un pont al qual que hi ha prop de la Baronia i que consta com a "Sant Ohisme", i tampoc no es documenta pròpiament com a tal fins al segle XVII. Gaspar Roig Jalpí en fa esment amb aquestes paraules: "Es Santa Hisma un Castillo fuerte, sito sobre una gran peña, el cual es habitable."¹⁴

Conjunt monumental

En l'àmbit monumental, com a elements més significatius destaquen el castell i l'església parroquial, que en origen sembla que era la mateixa del castell, i que tot seguit abordarem. El castell, situat a la part més elevada de la població, mostra clarament dues fases constructives. A la primera, correspon la construcció d'una torre de planta circular, de les anomenades "torres de frontera", que segurament es va construir juntament amb altres

fortificacions de control i vigilància del territori, després de la conquesta cristiana, i, en aquest cas, conjuntament amb el castell-vauma d'Oroners i el de Montclús (ROSELL et al. 2010)¹⁵ per controlar la riba oposada de la Noguera Pallaresa, i en el cas de la torre de la Baronia, es veu clarament que es va erigir per controlar el congost de Terradets.¹⁶

Sobre un tossal prominent es va aixecar la imponent torre, amb la porta d'accés elevada i protegida per un petit clos de muralla actualment desaparegut. Així, ja en una segona fase plenament feudal, s'hi va adossar a la torre un casalici fortificat del qual es conserven vestigis

Figura 3. Església de sant Bartomeu, del segle XI. L'edifici s'inscriu en les formes constructives i tipològiques de l'arquitectura llombarda

notoris, sobretot a la zona oriental, on hi ha la façana, i s'hi pot veure el portal d'entrada. Altres dades de la torre i el castell les oferirem més endavant, en un altre apartat.

L'església, ubicada als peus del tossal, és de dimensions reduïdes i mostra un aparell que clarament indica que és del segle XI. La conformen una nau amb volta de canó reforçada per dos arcs faixons i un absis semicircular totalment llis i flanquejat per dues absidioles que converteixen la planta en trevolada. Sobre la teulada de llosa,¹⁷ a la zona del creuer, s'alça un petit campanar de planta quadrada coronat per una falsa volta que mostra finestres geminades en cada cara, totes amb una petita columna al centre, però ja de construcció posterior. L'altar major estava dedicat a Sant Bartomeu. En un segon apartat, abordarem altres aspectes d'aquest temple.

Quant a Oroners, com ja s'ha indicat, se situa al costat oposat del riu Noguera Pallaresa, on s'assenta la Baronia de Sant Oïсме. El lloc antic era un poble-vauma i se'n mantenen les restes del castell, adossat a la roca, que conserven uns importants grafitis amb la representació d'una dansa ritual i figures de cavallers, a més de fortificacions (BERTRAN - FITE 1984-1986).¹⁸ A sota, adossades a la roca, a l'aixopluc de la vauma, es

poden veure altres restes de cases, i a l'extrem final, una magnífica capella romànica, també adossada a la roca, d'una nau i absis semicircular decorat amb les típiques arcuacions i lesenes del primer romànic, coberta amb volta de canó i reforçada amb arcs faixons, clarament del segle XI. Actualment, és una ermita dedicada a la Mare de Déu del Remei.¹⁹

A causa dels desprendiments de la roca de la vauma, el poble va ser abandonat en un moment incert, es va desplaçar a la vora del riu i va acabar negat arran de la construcció de l'embassament de Camarasa la primera meitat del segle XX, tot i que queden encara

en peu algunes restes de murs de les cases, i sobretot el temple parroquial de Sant Salvador en un lloc més elevat, que era d'una nau i absis rodó, avui gairebé derruït del tot, documentat ja l'any 1200, juntament amb el castell, en una deixa que va dur a terme una tal Guillema. Com a rememoració d'aquest segon poble, un antic habitant d'Oroners, el Vell de Pasqual, que quan tenia cinc anys va haver de marxar amb els pares i els germans en ser negada l'horta i la part baixa del poble, m'explicava com baixaven els raiers pel riu i feien parada a Oroners amb els seus cants i aldarull.

El llogarret, l'església i el castell de Sant Oïсме

Les cases del llogarret de Sant Oïсме s'agrupen en el que segurament va ser el clos d'un castell molt antic del qual només queda la torre principal envoltada d'alguns murs i als peus, la capella, dedicada a Sant Bartomeu, com suara s'ha explicat, molt petita. L'església era inicialment castellera i assumia les funcions de parroquial. Pel que fa a la jurisdicció eclesiàstica, va formar part del priorat de Santa Maria de Meià, i el 1637 es va unir a la vicaria de Figuerola, com ho indica Roig Jalpí: "Sant Bartomeu apòstol en Sant Hismia era parroquial." Es tracta, doncs, d'un temple romànic que segurament es va construir en dues fases: en la primera, de la primera meitat del segle XI, es duria a terme la capçalera, i a la segona, cap a mitjans també de l'XI, es bastiria la nau, amb la interessant volta de canó que es recolza sobre arcs formers adossats als murs laterals i la reforcen dos arcs faixons.²⁰ Cal fer notar les típiques finestres estretes de doble esqueixada dels absis, les quals difereixen solament de la finestra en planta de creu de la façana de ponent, de forma semblant a la d'altres temples de la zona, com Sant Llorenç del Montsec o Sant Jaume de Cas. Si el parament de tot el temple és el típic del segle XI, en el

cas del campanaret s'hi veu un parament més ben tallat i executat en pedra tosca que ens adverteix d'una obra posterior, del XII. Quant al portal d'accés, s'obre al mur nord, i encara es conserva adossat a ponent el fossar, clos per un mur de pedra que cal pensar que és posterior.

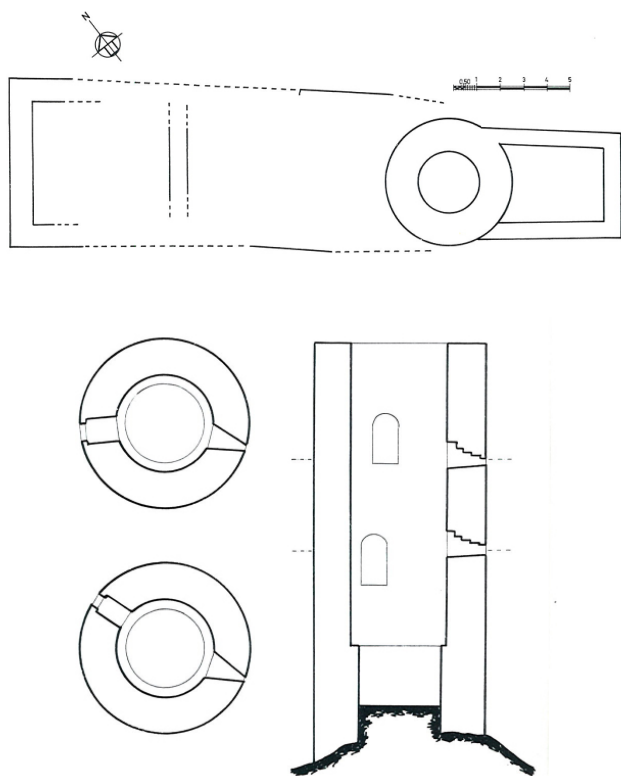

Figura 4. Planta del castell de la Baronia de Sant Oïsmo, i de la seva torre circular (J.Bolós / Enciclopèdia Catalana)

La torre s'alça damunt un pujol de roca viva d'uns deu metres d'alçària que en algunes zones es veu tallat artificialment per millorar segurament les condicions defensives de la fortalesa. La torre és cilíndrica i de carreuada molt irregular. Té a peu pla un diàmetre intern de 270 cm i el mur abasta 150 cm a nivell de terra, mentre a la part superior es redueix a 113. La porta és a 4 metres d'alçada i en origen era de mig punt. A uns 8 metres hi ha una segona gran obertura a la cara SW, al segon nivell, que segurament devia donar sortida a un cadafal o una tronera de fusta que dotaria aquest espai amb dues finestres més d'espitllera, com les que apareixen en altres torres. El cos superior deixa entreveure l'existència d'un darrer cos que seria el de guaita. La torre, d'uns 14 m d'alçària, estava dividida en dos pisos inferiors que servien de magatzem per a queviures i armes, i de dos pisos superiors coberts amb trespols d'embigat de fusta, una característica que també es pot veure a les torres de Puigcerçós, la Girbeta o dels Masos de Millà. L'aparell és propi del segle XI, amb filades de carreus allargassats i tallats amb pic de picapedrer, més llargs a la base de l'edifici i una mica més grans a la resta de l'edifici, amb mesures que oscil·len entre els 10 i els 15 centímetres i, àdhuc, 20.²¹

Damunt del massís de roca, i a un nivell més baix, queden murs d'una sala o d'un antic recinte per la banda sud que devia ser de 4 per 3,5 metres, amb un gruix de mur de 70 cm. Podria haver estat un recinte, perquè era a l'indret del portal d'accés, o d'una estança afegida, com proposa Bolós.²² Per la banda nord, a una certa distància, s'aixeca la gran fàbrica d'un edifici bastit amb posterioritat a la torre, potser de dos pisos i dotat d'una coberta a doble vessant, segurament amb un embigat i lloses per sobre, com el de l'església, o potser teula àrab. Les mesures són uns 15,5 per 5,4 metres, i el mur, d'un gruix d'uns 100 cm. A ponent hi ha l'únic mur que es manté en peu, que correspon a la façana principal, de 9 metres d'alçada, i mostra una porta a peu pla i una segona a sobre, a 4 m d'alçada, de mig punt, que correspondrien als dos pisos que tenia aquest edifici. Cal pensar que la porta inferior seria moderna i la superior, la primitiva d'accés a la sala noble, un tret comú en un castell, com en el cas, per exemple, de la torre mestra que s'integra dins el conjunt del castell de Llordà, del segle XI (FITÉ 1988).²³ Conserva aquest mur una altra finestra, en aquest cas d'espitllera, i es pot deduir que entre la torre i el casal hi restaria un espai, possiblement un pati obert. La torre mostra, sens dubte, una cronologia propera a la de l'església, duta a terme la primera meitat del segle XI,²⁴ mentre que la construcció suara descrita és posterior i correspon a l'etapa plenament feudal del castell, en la qual la torre primitiva es converteix en torre de l'homenatge.²⁵

Alguns autors afirmen que som davant d'un petit conjunt, humil i evocador de l'aspra amb què es va portar a terme la conquesta cristiana en aquestes terres.²⁶ Lladonosa,²⁷ al seu llibre dedicat a Arnau Mir de Tost, inclou el lloc entre les conquestes dutes a terme per Arnau Mir de Tost quan va conquerir la vall d'Àger, com ja s'ha assenyalat, juntament amb el comte Ermengol II, l'any 1034. Si així s'accepta, es pot pensar com a data per la presa de la Baronia el 1036, quan es va dur a terme la conquesta de la zona de Santalinya i que va comprendre també la de Montclús, però si no se sap del cert documentalment, es pot proposar una altra hipòtesi: que la Baronia es conquerís des de la conca de Meià en la fase expansiva dels seus dominis per les terres del marge esquerre del riu Noguera Pallaresa.

De tot el que s'ha exposat es pot concloure que fins al present no hi ha cap dada històrica que ens permeti afirmar que Sant Oïsmo de la Baronia fos cap d'una Baronia, sinó més aviat que va formar part dels dominis d'un baró —el baró de l'Albi?— en una fase avançada de l'època medieval.

La llegenda del castell de Sant Oïme

Joan Amades²⁸ recull una llegenda que es conserva sobre el castell de Sant Oïme en què explica com va ser salvat el mateix:

“Després de la guerra de Successió, Felip V manà l'enderrocament de tots els castells i construccions fortes de Catalunya per evitar la possibilitat d'un aixecament i que es promogués una altra guerra. Van constituir-se diversos grups, formats per forces de l'exèrcit i un nombre de molers i picapedrers que, dirigits per militars entesos, anaven a destruir els castells. Va apoderar-se un gran pànic dels senyors i nobles propietaris de castells i cases fortes, els quals les deixaven destruir amb tot el mobiliari i parament sense cap protesta ni resistència.

El castell de Sant Oïme no tenia senyor. Els membres masculins de la família havien mort i el cap de família era una dama entrada en anys, d'una bellesa gallarda i una arrogància com n'hi havia poques. Quan va tenir noves que el grup enderrocador, actuava per la contrada, va cridar al capità de la seva gent i va preguntar si el castell comptava amb unes bones defenses i si era prou resistent per a suportar un atac, i també amb quin material de guerra i amb quantes municions i avituallaments comptava. El capità, sorprès davant d'aquella pregunta, contestà que la construcció era sòlida i resistent i que es comptava amb elements per una forta resistència.

Tot seguit la dama procurà l'avituellament del castell, mana a tota la seva gent que ningú no desertés del seu lloc i digué al capità que disposés tot el convenient per a posar-se a la defensiva si calia. La gent del castell no comprenia la posició de la senyora, però estava ben disposada a seguir-la fins on calgués.

Quan la dama va saber que la tropa s'acostava al castell, va vestir-se amb les seves millors gales i, seguida de tota la gent seva, també molt ben abillada, va sortir als afores del castell a rebre la força amb tot honor i tota reverència. La sorpresa del capità que manava la força fou gran,

puix que per tot arreu els rebien com mereixia la missió que els estava encarregada. La dama, que era molt alta i arrogant, de parlar serè i gentil, però enèrgica, va oferir casa seva als hostes en tot i per tot i va pregar al cabdill que volgués acceptar un suculent àpat que li havia preparat en la sala de festes del castell. Mentrestant, els altres capitans i gent d'armes ocupaven una taula en un altre compartiment i la soldadesca era servida també del bon pa i del bon vi, en el pati del castell, entre la gent de baixa mà de la dama. El banquet va ésser ric i abundant, tant que ve podia envejar-lo un príncep. En haver ben menjat i ben begut, el capità, que creia que la dama el volia seduir, li va parlar així: —Senyora, ni jo ni la meva gent no estem acostumats a ésser tractats pels nostres visitants amb la gentilesa i amb l'esplendidesa amb què vós ho heu fet, car arreu se'ns insulta i maltracta. Estic

agraït del vostre gest i en premi us permeto que abans de destruir-vos el castell us emporteu els mobles i els efectes que us interessin, mentre la vostra selecció no destorbi en res la feina dels meus molers i dels meus soldats i no retardi ni un dia la seva missió. Podeu estar ben contenta, perquè amb el preu d'un senzill dinar heu resquitat els vostres mobles, joies, robes i d'altres efectes.

I la dama, en to enèrgic, li va contestar: —Senyor, penso que us heu oblidat que sou a casa meua i que, per tant, soc jo qui puc manar i disposar i no pas vós. Us he donat a vós i a tots els vostres tot el bo i millor del meu rebost, i vós, amb desdeny, ho tracteu de senzill dinar, i en agraïment

a la meua gentilesa em feu la mercè de concedir-me allò que és ben meu. Jo, en canvi, soc més generosa, perquè a canvi del vostre insult, us concedeixo la vida. Sou a casa meua i ben presoner meu. Els vostres companys han begut tan sense mida que no es poden tenir drets, la vostra tropa ha estat desarmada per la meua gent mentre menjaven al pati. Entre tota la vostra força no compteu més que amb una espasa, la que porteu al costat. En un tancar i obrir d'ulls, la meua gent, sense gota d'esforç, podria donar compte de tots vosaltres, començant per vós mateix, que no podreu sortir d'aquesta cambra sense passar entre dues files de braus homes d'armes meus, que

Figura 5. Torre restaurada. Conserva una altura de 14 metres.

us esperen amb les dents ben esmolades, pendents de la meua paraula. La vostra vida està a la meua mà; jo em sento per tant generosa i magnànima i us la concedeixo, per bé que obligant-vos que em lliureu la vostra espasa i sense replicar vós i els vostres sortiu punta en blanc del castell i mai més no hi torneu a posar la planta.

Les paraules vibrants i enèrgiques de la dama van deixar aplanat el capità, que sense replicar li va lliurar l'espasa i donà ordres a la seva gent perquè sortís tot seguit del castell sense cap arma ni cap eina enderrocadora. La conducta valenta de la dama fou coneguda pels senyors dels castells veïns, que van disposar-se a oposar-se a la destrucció de llurs castells, i l'ordre reial fou atenuada.” (*Els castells catalans*, Rafael Dalmau Ed., Barcelona, 1979, vol. I, p. 286-289 recull aquesta llegenda. Per al conjunt del lloc, vol. VI, p. 363-367)

Figura 6. A Nord, i en un dels perímetres de la fortalesa es conserva una paret transversal de 9 metres.

¹ Vid. *Els castells catalans*, vol. V I, primera part, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1970, p. 363. Podeu consultar també Joan Coromines: *Onomasticon Cataloniae*, VII SAL-VE, p. 41. Aquest autor recull que surt citat el lloc també com a *Sant Hoïsme* i el 1350, com a *Sentoima*.

² Vid., entre els molts estudis, Joan Rosell Sanuy: *Guia de punts d'interès geològic de la Vall d'Ager*, Editorial Garsineu, Tremp, 2020, especialment p. 29-33; *Ibid.*: *Gestació i naixement de la serra del Montsec*, Editorial Garsineu, Tremp, 2014.

³ El fenomen de l'encastellament és de començaments de l'època feudal, tot i que la repoblació de les zones de frontera amb el món musulmà, al segle XI, la va impulsar sobretot en els indrets on es van fundar quadres, proveïdes d'una torre o una fortificació que s'encomanava a un noble o a un cavaller per a la construcció, així com tota la tasca de posar les terres en cultiu i organitzar el sistema de guaites i defensa de la zona amb els homes o els colons que s'hi establien, al costat de la fortificació, per conformar un nucli de població aturonada.

⁴ Vid. *Catalunya Romànica*, XVII, 1984, p. 332.

⁵ *Ibid.* nota anterior.

⁶ Vid. *Els castells catalans*, vol. VI, primera part..., cit., p. 365.

⁷ Vid. Joan Roig i Font: "Notes excursionistes per la Conca de Meià", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Barcelona, 1923, p. 210 i ss.

⁸ Vid. *Els castells catalans*, vol. VI, primera part..., cit., p. 365.

⁹ Vid. Josep Lladonosa: *Arnau Mir de Tost*, Barcelona, 1974.

¹⁰ Vid. *Catalunya Romànica*, XVII, 1984, p. 332.

¹¹ Vid. Lluís de Peguera: *Practica, forma, y estil, de celebrar corts generals en Catalunya, y materias incidentes en aquellas*, Barcelona, 1632 (reeditat per Editorial Base, Barcelona, 1974), p. 215.

¹² Vid. Ceferí Rocafort: *Geografia general de Catalunya. Província de Lleida*, Barcelona, 1914, p. 280.

¹³ Vid. *Catalunya Romànica*, XVII, 1984, p. 332.

¹⁴ Vid Gaspar Roig Jalpi: *Tratado de las excelencias y antigüedades del Priorato de Santa Maria de Meyá*, Girona, 1668, p. 131.

¹⁵ Sobre aquest lloc, Joan Rosell, Rogeli Linares, Francesc Fité, Carles Roqué i Carme Llompart: *Mionclús. Misteriós naixement i desaparició d'un poble*, Barcelona, Institut Geològic de Catalunya, 2010.

¹⁶ Un tipus de construcció militar que va florir al llarg del segle XI en els territoris de frontera, en aquest cas la de la serralada del Montsec i les serralades veïnes de menys alçada, va ser la torre rodona, més apta per a la guaita i la vigilància del territori que la quadrada. Sobre aquesta qüestió podeu consultar Francesc Fité: "Les torres de guaita de la Catalunya de Ponent. Alguns exemples de l'àrea del Montsec", *Setmana d'Arqueologia Medieval. XXX Aniversari del Museu Arqueològic (29 de novembre de 1984)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1986, p. 32-34. Vegeu també l'annex (p. 35-77), on es descriuen les torres de la Baronia de Sant Oïsme, Cas, Fontdepou, els Masos de Millà, Alòs de Balaguer, Comiols i la Força (Torre del Caragol), a la comarca de la Noguera, i les de Mur, Alsamora, Puigcercós, Estorm i Sant Miquel de la Vall al Pallars Jussà.

¹⁷ A la Ribagorça, aquesta mena de teulada rep el nom de *llenat*.

¹⁸ Sobre aquesta fortificació-bauma, Prim Bertran i Francesc Fité: "Primera aproximació a la ceràmica grises i als "graffitti" del castell d'Oroners (Camarasa, Lleida)", *Acta Historica et Arqueologica Mediaevalia*, 5-6 (1984-1986): 387-418.

¹⁹ Al mur nord de la capella, en una zona propera als peus de la nau, també hi ha grafitis, i molt possiblement pintures romàniques sota de l'arrebossat on figuren els grafitis.

²⁰ Vid. *Catalunya Romànica*, XVII, 1984, p. 334-335.

²¹ Vid. *Catalunya Romànica*, XVII, 1984, p. 332-333.

²² Vid. *Catalunya Romànica*, XVII, 1984, p. 334.

²³ Francesc Fité: "Llordà i Mur, castells de la Marca del Pallars Jussà", *Col·legats*, 2 (1988): 31-56.

²⁴ Araguas creu que es va bastir entre els anys 1040 i 1050.

²⁵ Per a tot el conjunt, vid. *Catalunya Romànica*, vol. XVII (la Noguera), p. 332-335.

²⁶ Vegeu Lluís Monreal i Martí de Riquer: *Els castells medievals de Catalunya*, Barcelona, 1965, vol. III, p. 78-79.

²⁷ Vid. Josep Lladonosa: *Arnau Mir de Tost*, Barcelona, 1974.

²⁸ Joan Amades: *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, 1950, p. 1456.

Bibliografia

BERTRAN I FITÉ 1984-1986

Prim Bertran i Francesc Fité: "Primera aproximació a la ceràmica grisa i als "graffitti" del castell d'Oroners (Camarasa, Lleida)", *Acta Historica et Arqueologica Mediaevalia*, 5-6 (1984-1986): 387-418.

LLADONOSA 1974

Josep Lladonosa: *Arnau Mir de Tost*, Barcelona, 1974.

FITÉ 1988

Francesc Fité: "Llordà i Mur, castells de la Marca del Pallars Jussà", *Collegats*, 2 (1988): 31-56.

MONREAL I RIQUER

Lluís Monreal i Martí de Riquer: *Els castells medievals de Catalunya*, Barcelona, 1965, vol. III.

ROCAFORT 1914

Ceferi Rocafort: *Geografia general de Catalunya. Província de Lleida*, Barcelona, 1914.

ROIG 2023

Joan Roig i Font: "Notes excursionistes per la Conca de Meià", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Barcelona, 1923, p. 210 i ss.

ROSELL et al. 2010

Joan Rosell, Rogeli Linares, Francesc Fité, Carles Roqué i Carme Llompарт: *Mionclús. Misteriós naixement i desaparició d'un poble*, Barcelona, Institut Geològic de Catalunya, 2010.

ROSELL 2014

Joan Rosell Sanuy: *Gestació i naixement de la serra del Montsec*, Editorial Garsineu, Tremp, 2014.

ROSELL 2020

Joan Rosell Sanuy: *Guia de punts d'interès geològic de la Vall d'Àger*, Editorial Garsineu, Tremp, 2020.